

ARISTOTELESEN “PHOBOS/ELEOS: KÁTHARSIS” LESSINGEN ADIERAZKUNTZAN

Joxe Azurmendi
UPV/EHU

Dio Max Kommerellek, edozein estudiante unibertsitariok demostra lezakeela gaur egun, Lessingek gaizki interpretatu zuela testu aristotelikoa¹. Beraz, aski egina dagoena egitea ezin interesatuko zaigu berririo. Baina filologian interesatzen ez dena, ideien historian izan daiteke galdera interesgarria: zergatik ulertu zituen Lessingek gaizki Aristotelesen phobos (ΦΟΒΟΣ) eta eleos (ΕΛΕΟΣ) kontzeptuak –beldurra eta errukia-, zertan datza gaizki ulertzea, eta zer esan nahi du horrek gaurko. Kommerellek berak horrelako zerbait egin du teoria dramaturgikoaren hesparruan zehazki². Haren analisiak jarraituz eta zabalduz, lan honen xedea, Lessingek gaizki ulertzearen oinarrien hermenutika bat egitea izango da. Modernitatearen hastapenetako antropologia bat ikusiko dugu jokoan; antropologia horretan gizadia gizagintzako bilakaeran arituko da, eta errukia izango da, gizakiak bere buruaren gizartiaritzeko –humanizatze- dohain oinarritzko bat; gizakiaren bere burugintza prozesu bezala ulertuko da historia, errukitsu unibertsal bilakatze bat (ez arrazoimen ilustratuaren goititze bat soil); bilakabidean ulertuko da, hortaz, morala bera. Azkenerako, eta piska bat harritzeko moduan, gizatasun oso baterako, gizalagun hurkoenganakoaz gain, abereenganako errukiaren beharra aurkituko dugu, antropologia horretan. Konklusioan, modernitatearen eta gizaki modernoaren ohiko gure ulerkerak, razionalismoarekin berdindu ohi baitugu beti, zuzenketa batzuen premia duela, ikasiko dugu.

Ilustrazio frantsesetik Ilustrazio alemanerako iragaitzan gaude: Ilustrazio alemanaren polemikan Ilustrazio frantsesaren aurka eta Berlingo Ilustrazioaren barruko polemika batean aldi berean. Arazoa Lessingek obran lehenengo aldiz beren beregi, Nicolai eta Mendelssohn adiskide berlingarrek antzerkiaren teoria bat lantzeko gutun trukean planteatzen da, *Briefwechsel über das Trauerspiel*, 1756ko udatik 1757ko udaberriera bitartean³. Nicolaik momentuan nagusi zen ikuspegi “aristotelikoa” errotik auzitan jarri du, batez ere antzerkiaren helburu moralaren tesia. Bere ustez –egungo kritikoren batek⁴ arrazoia emango dio- antzerki alemanean hagitz obra txarra izatearen erruduna, ikuspide hori da. Nicolaik artea helburu moralen menpetasunetik askatzeko asmo harrigarri moder-

¹ KOMMERELLE, M., *Lessing y Aristóteles*, Madrid 1990, 82. Max Kommerelli buruz, ik. GADAMER, H. G., *Mis años de aprendizaje*, Barcelona 1996, 105-130. GRONDIN, J., H., *G. Gadamer. Una biografía*, Barcelona 2000, passim.

² Ib. “(...) Aunque hoy en día cualquier estudiante universitario de filología puede demostrar dónde Lessing y Comenille malinterpretaron el texto aristotélico, el investigador humanista ha de demostrar en el entendimiento y malentendimiento la voluntad, el tipo espiritual de estos dos hombres que nunca hacen mera exégesis, sino que, con el pretexto de la exégesis, originan una consecuencia, prácticos en la interpretación, productivos, sí, incluso despóticos”.

³ Ik. LESSING, G. E., *Werke*, 8 bol., hg. von H. G., Göpfert, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996. Lessingek testuen aipamen guztiak argitaldi honen arabera egingo dira, bolumena eta orria besterik adierazi gabe. Nicolai eta Mendelssohnen gutunak ere argitaldi honetatik hartzen dira.

⁴ GEORGE, D., *Deutsche Tragödien theorien vom Mittelalter bis zu Lessing. Texte und Kommentare*, München 1972, 242: “moralismo” horri atxeki izana bide da Lessingek “gravierendste und vielleicht auch unglücklichste seiner traditionsgebundenen Haltungen”.

noa erakusten du; Aristotelesek esanak esan, teatroa ez bide dago jendaurrearen grinak garbitzeko eta ekanduak ongi moldatzeko, hura –nolabait esan– entretenitzeko soil baizik, hots, pasioak eta emozioak pizteko. Hau da Nicolairen lehen gutunak erradikalki, Aristotelesi espreski kontrajarririk, planteatzen duen arazoa⁵. Korapilo zentrala, hala ere, Mendelssohnek mahain gaineratu du: zer eginkizun dute teatroan sentimenduek (“Empfindugen”). Berarentzat teatroaren eginkizuna ikusliarren miresmena piztea da. Xede nagusi honetatik ondoriatuko litzateke gainerako guztia, bai formari dagokiona (5 ekitaldi izatea, ekintzaren parabola erako garapenez; hiru batasunak, etab.), bai edukari, batez ere estamentuen klausula, hots, tragediako gaiak eta pertsonaiak nobleak bakarrik izan daitezkeela, holakoen patuak bakarrik sor baitezake miresmenik. Nicolaik funtsean iritzi honi baiesten dio, miresmenaren lehentasunari alegia. Nicolai eta Mendelssohnentzat, hortaz, dramaturgiako kategoria esentzuala miresmenarena da (“Bewunderung”); honek berak Mendelssohnentzat azken helburu moral bat dauka: pertsonaia tragikoez, beren jokabide eredugarriarekin, ideal bat aurkezten dute, ikusliarren miresmena eta hobekuntza eraginez⁶. Bertutearen ama da miresmena, dio Mendelssohnek (“die Bewunderung, diese Mutter der Tugend”). Ez da, oholtzako pertsonaiekin ikusliarraren identifikazioa eragin behar duela tragediak: heroiekiko dagoen distantzia sozial, moral eta karakterekoarengatik ere, ikusle xumearen errigoroski identifikazio bat haiekin ez da zentzuzkoa; baina haiek, eszenan bertutearen ideal bat errepresentatuz, bizitzan irudi haren arabera jarduteko gida aurkezten dute. Nicolaik ez du ahazten, miresmenak ez duela automatikoki ongira bakarrik gomitatzen, gaizkira ere berdin egin dezakeela⁷. Horregatik sentimenduak beti arrazoimenaren esanera ipiniko ditu berak.

Teatroaren egiteko nagusizat miresmena Corneillek ipinia zen, Aristoteles bere modura interpretatuz; edo, Lessingek geroago esango duen bezala, bere asmoak Aristotelesen azpian sartuz. Baina mendearen erdia baino lehentxeago jada kategoria hori oso eztabaidatua zegoen; are Bodmer eta Breitingerrek –“suitarrek”- sutsu kritikatu, baina baita M. C. Curtius Aristotelesen itzul eta komentatzaile zorrotzak ere⁸.

Lessing, 1756ko azaroko Nicolairi gutunean ja bere lagunen iritziaren aurka ageri da, tragediari egoki dagokion sentimendu bezala miresmenari errukia hobetsiz (“Mitleid” alemanez, konpasioa, inorekin batera sufritzea). Tragediari oinarrizko sentimendu gisa errukia dagokion bezala, miresmena epopeiari legokioke⁹. Mendelssohnek azkeneko hau zorrozki ukatuko du¹⁰, Lessingek ez du

⁵ Ik. IV, 156: “Hauptsächlich habe ich den Satz zu widerlegen gesucht, den man dem Aristoteles so oft nachgesprochen hat, es sei der Zweck des Trauerspiels die Leidenschaften zu reinigen oder die Sitten zu bilden (...). Ich setze also den Zweck des Trauerspiels in die Erregung der Leidenschaften, und sage: das beste Trauerspiel ist das, welches die Leidenschaften am heftigsten erregt, nicht das, welches geschickt ist, die Leidenschaften zu reinigen”.

⁶ IV, 168: “Ja es muss fogar der Wunsch in ihm entstehen, dem bewunderten Held, wo es möglich, nachzueifern; denn die Begierde zur Nacheiferung ist von der anschauenden Erkenntnis einer guten Eigenschaft unzertrennlich”.

⁷ Ib., 182: “Also kann uns die Bewunderung auch solche Handlungen als nachahmungswürdig anpreisen, die wir mit der Vernunft für untugendhaft erkennen? (...) Allerdings! und dieses ist eine von den Ursachen, die Hr. Nicolai bewog zu behaupten, der Endzweck des Trauerspiels sei nicht eigentlich, die Sitten zu bessern”.

⁸ Arazo guztiotarako, ik. VILLACANAÑAS BERLANGA, J. L., *Tragedia y teodicea de la historia. El destino de los ideales en Lessing y Schiller*, Madril 1993.

⁹ IV, 165: “Der bewunderte Held ist der Vorwurf der Epopee; der bedauerte des Trauerspiels. Können Sie sich einer einzigen Stelle erinnern, wo der Held des Homers, des Virgils, des Tasso, des Klopstocks, Mitleiden erweckt? oder eines einzigen alten Trauerspiels, wo der Held mehr bewundert als bedauert wird?” (An Fr. Nicolai, Nov. 1756). Lessingek tragediaren jatorriaz dauka teoria, Homeroren epopeiak jendaurrean kantatzetik sortua dela hori (IV, 175); eszena tragikoez hunkidura berezia eragiten baitzuten, denborarekin beregainduz eta elkarrizketa forma hartuz joan ei ziren.

¹⁰ IV, 183. Homeroren karakterrak (Agamemnon, Akiles, Ulises, etab.) inoiz ez dira “miresgarriak”!

intsistitu. Tragediarentzat errukiaren lehen eta oinarritzotasunari, aitzitik, irmo eutsi dio gutun truke guztian zehar. Aristoteles tragediak “beldurraz eta errukiaz” daragien sentimenduen katarsiaz mintzo baita, Lessing beldurra edo izua (“Schrecken” esaten da oraindik) errukiaren azpiforma bat besterik ez dela, azaltzen saiatuko da batez ere: tragediako heroiaren patuagatik sentitzen dugun izialdura, bat bateko sentitzen dugun erruki kolpea izango litzateke¹¹. Miresmena ere errukiaren fruitua litzateke (“dass die Bewundrung aus dem Mitleiden entsprungen”)¹². Ohargarriena da, oraindik auzi guztia sentimenduen analisi mailan mugitzen dela. Lessingentzat arazoak ez dirudi serioegia, lagunekin jolas dialektiko bat baino. Bere aburuak “ene kilkerak”, “ene berriketak”, “hitz eta pitzak” kontsideratzen ditu. Eta bere lagunen iritziekin eklektikoa izan guraz edo, miresmenari ere leku bat aitortzen dio tragedian, nahiz ez izan esentziala, errukiarekin lotuta¹³. Gure asmorako sentimenduen xehapenok ez baitira interes handikoak (Lessingentzat ere geroago ez dute interes handiegirik erakutsiko), bere horretan utziko dugu, arazoa psikologikoa kontsideratzen den bezainbatean.

Honetan guztian Lessing ez zela guztiz originala, orain axola ez zaigun kontua da: Mendelssohnek berak inspiratu ahal izan du, sentimenduen bere azterketa diferentziatu finekin (Lessingek berak hala aitortzen du)¹⁴; Europa osoan nabaritzen zen joera bat segitzen du, bestalde¹⁵. Rousseuren 1755eko “Discours sur l’origine et les Fondements de l’Inégalité parmi les hommes”en influentziak behin baino gehiagotan seinatu izan dituzte aztertzaileek¹⁶. Diltheyk aurretiazko ingelesei buruz deitu du atentzioa¹⁷. Hala ere, Lessingen errukiaren hobespenak antzerki tradizio alemanean eten garrantzizko bat suposatu duela, onartzen da. Guretzat garrantzizkoagoa, eten dramaturgikoaren azpian jokoan dagoen eta eragile den eten antropologiko eta morala da, kulturalki eta filosofikoki

¹¹ IV, 162: “Das Schrecken in der Tragödie ist weiter nichts als die plötzliche Überraschung des Mitleids”. Ib., 164: “Das Schrecken (...) ist das überraschte Mitleiden”. Mendelssohnek ez dio oniritzikorri erredukzio horri: “Die Art und Weise, wie Sie dieses Schrecken auf ein Mitleiden reduzieren wollen, ist allzu spitzfindig, als dass sie natürlich sein könnte” (IV, 169).

¹² IV, 178.

¹³ IV, 162. “Die Staffeln sind also diese: Schrecken, Mitleid, Bewunderung. Die Leiter aber heisst: Mitleid; und Schrecken und Bewunderung sind nichts als die ersten Sprossen, der Anfang und das Ende des Mitleids”.

¹⁴ IV, 192 (1756ko abenduaren 18ko gutuna Mendelssohni): “Ich bin hier selbst wider Aristoteles, welcher mir überall eine falsche Erklärung des Mitleids zum Grunde gelegt zu haben scheint. Und wenn ich die Wahrheit weniger verfehle, so habe ich es allein *Ihrem* bessern Begriffe vom Mitleiden zu danken” (Lessingen azpim.).

¹⁵ MEIER, A., *Dramaturgie der Bewunderung. Untersuchungen zur politisch-klassizistischen Tragödie des 18. Jahrhunderts*, Frankfurt 1993, 202.

¹⁶ ARENDT, H., *Von der Menschlichkeit in finsternen Zeiten. Rede über Lessing*, München 1960, 20. HEIDSIECK, A., “Der Disput zwischen Lessing und Mendelssohn über das Trauerspiel”, *Lessing Yearbook 11*, 1979, 7 eta hurr. KRONAUER, U., “Die Kraft des Mitleids”, in: K. U., *Rousseaus Kulturkritik und die Aufgabe der Kunst. Zwei Studien zur deutschen Kunsttheorie des 18. Jahrhunderts*, Heidelberg 1978, 11 eta hurr. ID., “Der kühne Weltweise. Lessing als Leser Rousseaus”, in: JAUMANN, H. (arg.), *Rousseau in Deutschland. Neue Beiträge zur Erforschung seiner Rezeption*, Berlin/New York 1995, 23-45. SCHINGS, H. J., *Der mitleidigste Mensch ist der beste Mensch. Poetik des Mitleids von Lessing bis Büchner*, München 1980, 2 eta 3. kap.

¹⁷ DILTHEY, W., “G. E. Lessing”, in: *Obras*, IV. bol., *Vida y Poesía*, Mexiko 1978, 47: “Lessing no podía derivar las reglas del carácter estético del mundo objetivo, de la armonía del nexo cósmico. Lo único que podía conducirle a su meta era el análisis de los efectos estéticos. Toda regla de arte no es, en realidad, otra cosa que la orientación sobre el procedimiento para producir los más altos efectos estéticos imaginables (...). Esta posición histórica de Lessing explica su actitud ante los grandes trabajos de análisis psicológico-estético publicados por Hutcheson, Harris, Hogarth, Burke, Mendelssohn y Home desde 1725 hasta el año en que se publicaron sus obras fundamentales de crítica de arte. Todos estos trabajos fueron sometidos a crítica o utilizados por él”.

luzarora iraultzailea hori baita Lessingen jarreran. Hain zuzen, antzerki klasizista frantseseko heroi eta giza ereduak, ideal estoikoa dauka ideal etiko eta antropologikotzat. Horregatik ere, miresmena hartzen da antzerkigintzako sentimendu nagusitzat. Klasizismo frantsesaren, bereziki Corneillen, tragediak suposatzen duen antropologian, ideal morala gizandia da, sentimendu handietakoa, nolabait munduaren gainetikoa. Heroiak bere patua martiri baten eramapenarekin handiki eta jabal jasaten du, etsirik, ez negar eta ez protesta, emoziorik ere gabe. Handia da. Eredu dramaturgiko –eta, barnagoan, antropologiko, moral- “miresgarri” honek, European ia mende oso bat agintzen zuen, Aristotelesen izenean agindu ere, Lessingek eraso dionean. Klasizismo frantsesak Aristotelesen bere interpretazioa dauka, hortaz, eta interpretazio hori –hermeneutika hori- garaiko antropologiaren menpeko ageri da. Lessingek zorrotz atzeman du: ideal “frantses” hau erromatarra da, ez grekoa; eta kristaua da. Hori Seneka da, hain zuzen, urrundik ere ez Aristotelesek bere Poetikan gogoan izan zezakeen tragedia grekoa. Lessingek drastiko epaitzen du: “estoikoa den bezainbatean, Katon heroi tragiko eskasa da”¹⁸. Laokoonen “estoikoa oro ezteatrala da”, epaituko du zeharo¹⁹. Ezgizatiarra da, entzun behar da, ahopetik. Gogoangarria da, ikusten ari garen gutunketan 1756ko abenduan alegatu diola Lessingi Mendelssohnek Laokoonen adibidea, Winkelmannen autoritateaz baliatuz hain zuzen, objektio bezala, sentimenduen eztanda batekin errukia probokatu nahi duen Virgiliori eskultorearen autokontrola eta neurrizkotasuna –estoizismoa- kontrajarritz. Mendelssohnek sentimendu guztien gainetik beti arrazoimenaren lehentasuna salbatu nahi du²⁰. Objektioak Lessing arazoa sistematikoki ikertzeraz eraman du eta, hamar urte geroago, “Laokoon edo pinturaren eta poesiaren mugei buruz” emanen du argitara.

Barneko antropologiari begiratzen badiogu, ikusten dugu, Lessingentzat ere, Mendelssohntzat bezalaxe (eta Nicolarentzat ez), antzerkiaren, eta nahi bada artearen, filosofiaren, erlijioaren beraren, xede nagusia beti morala dela. Gizatasun eta moralitasunera, gizon-emakumeak gida daitezke, edo arrazoiketaz, adimena argituko duten argumentuez, edo sentimena hunkituz, jokaera morala sentimenduen eta emozioen bitartez garatzen lagunduz. Ikusten da, Lessingek ez duela Mendelssohnek adina konfiantza arrazoimenean. Baina hemen ere bat ala bestea hautatu beharreko alternatibari ihes egiten dio. Naturak gizakiari eman dion dohain nagusia arrazoimena da, azpimarratzen du Mendelssohnek. Buruaren eta bihorzaren bikoiztasuna Lessingen ustez gaindi daiteke, irudi eta jokaldi arrazoizkoetan gizon-emakumeen joera oinarritzekoak (beraz, naturalak) eszenifikatuz, horrela atsegin estetiko eta eraginkortasun etikoa antzerkiaren ezaugarri baliopareak ez-ezik, elkar baldintzaileak eta osagarriak emaitzatzen baitira. Nicolai, bada, bere estetizismo edo amoralismo teorikoarekin, helburua eta helbideak nahastu izango lituzke: afektuak piztea bitartekoa da²¹, helburua ikusliarrak moralki hobetzea²², hots –berdinketa inplizitu oso esanahitsua baita–, errukia sortzea da; errukia, hortaz, moralitasunarekin berdintzen da.

¹⁸ IV, 165: “Cato als ein Stoiker ist mir ein schlechter tragischer Held”.

¹⁹ “Alles Stoische ist untheatralisch” (VI, 16, “Laokoon”). Irakur Laokoonen Hitzaurrean halaber: “Estoiko oro teatroaren kontrako da; eta interesatzen zaigun objektuak azaltzen duen atsekabearen pareko da beti gure errukia. Baldin ikusten bada bere miseria arima handiz jasaten duela, arima handi horrek gure miresmena esnatuko du egiaz, baina miresmena atxekimendu hotza da...”

²⁰ IV, 182. “Auch das Mitleiden kann uns zu Untugenden bringen, wenn es nicht von der Vernunft regiert wird...”

²¹ “Das Trauerspiel soll Leidenschaften erregen” (IV, 161).

²² “Das Trauerspiel soll bessern” (IV, 160). Nicolai ez da bat etorriko: pasio edo grinak garbitzea tragediaren helburutzat onartzeaz gerotan, esan beharra dago, helburu hori, a) berdin izan daitekeela beste jenero batzuen, eta b) tragediarekin bezain ongi erdiets daitekeela beste baliabide batzuekin (ik. Ib., 224).

Diferentzia hauen barnean, egun haietakoxe Rousseuren harrera aleman diferenteen arteko teinka nabaritzen ahal da²³, Mendelssohn eta Lessingen Rousseurekiko jarrera ezberdina konkretuki. Ezberdintasunari buruzko Diskurtsoaren arabera, bi sen edo isuri natural daukagu, arrazoimena baino lehenagokoa, gizartekotasunaren (zuzenbidearen, eskubide naturalen) oinarrian: norbere buruaren kontserbazioa eta besteeikiko errukia. Inportantea da ulertzea biok arrazoimena baino fundamentalagoak direla, gizakiaren etorkizuna nolabait sentimenduon eremuan jokatzen dela. Joera natural biek elkar osatzen dute. Norberekiko maitasunak ("amour de soi"), gizabanakoaren interesak eta iraupena begiratzen ditu; errukiak ("pitié", "commisération"), espeziearen interesak eta iraupena²⁴. Errukia, "izaki sentigarri bat eta bereziki gure antzeko bat akabatzen edo sufritzen ikusteko higuin naturala", ez da gizakiaren sentimendü eskusiboa, abere batzuegan ere kausitzen dena baizik, hots, sentimendu errotik naturala zentzu guztietan: gure aberetasunekoa, esanenezake, gizatasun naturalaren ezaugarri elementala²⁵. Horregatik Rousseauk sentimendu natural hori zibilizaziozko bilakaeraren kritikarako aplika dezake, gizaki naturala eta zibilizatua oposatuz. Hain zuzen Rousseuren *Discours sur l'inégalité* alemanera Mendelssohnek itzuli du eta, Lessingi eskainitako eranskin batean, haren errukiaren ikuskera gogor kritikatu. Genevarentzat zibilizazioak errukia, gizakiaren dohain berezko eta unibertuala, indargabetu egin du; Mendelssohntzat, aldiz, honek gizadiaren aurrerapenean eta hobetzean sinesten baitu, errukia zibilizazioaren ekarpena da; eta gaurko gizon-emakume zibilizatua "natura hobekoa" da ("bessere Natur") primitiboa baino²⁶. Mendelssohntzat ereduizko giza "natura" Sokratesek errepresentatzen du. Lessing inoiz ez da sistematikoa, eta berriro ere ez du alternatiba batean aukera egin beharrean kokatu gura izango: hartzat errukia lehen-lehenik eta batez ere joera natural bat da; baina –hain zuzen gizatasunaren aurrerapenerako– landu egin behar da, ez bere naturaltasunean utzi²⁷.

Lessingek Rousseau, funtsean jarraituz, historiaren ikusmolde aurrerakor baten maneran birmoldatu egin du. Rousseauk errukia irudimenaren (ez arrazoimenaren) menpe ipini du: dohain natural bat da, baina lotan geldituko da, irudimenak aktibatzen ez badu. Sufritzen duenarekin identifikatu egin behar dugu eta "harengan" sufritu. Hori egiteko gaitasunik ez duen gizakia, ez justua eta ez gaiztoa izan daiteke, ez da soziala, bakarrik dago munduan. Baina sozialtasun zibilizatuaren garapenak errukitzeko gaitasun naturalaren intentsitatea ahuldu eta makaldu egin bide du. Puntu honetan txen hasten da, Lessingek egin duen Rousseuren egokitzapena historiaren bere ikusmoldera (haren arras kontrarioa baita hori). Errukia sentitzeko gaitasunak, ikasteko eta norbera aldatzeko gaitasuna erakusten du eta besteeikiko gure harremana hobetzeko bidean jartzen gaitu: errukia, ez gure geure buruarekiko, baizik gure besteeikiko erlazioaren kontzientziatik sortzen baita, esango du Rousseau errepikatuz. Tragediak, bada, errukia sentitzeko gure gaitasuna sakondu eta zabaldu da, egin behar duena. Hortik antzerkiaren eginkizun zibilizatzailea²⁸. Tragediak inola ahal duen erruki gehiena era-

²³ Ik. JAUMANN, H. (arg.), *Rousseau in Deutschland. Neue Beiträge zur Erforschung seiner Rezeption*, Berlin/New York 1995.

²⁴ FETSCHER, I., *Rousseaus Politische Philosophie*, Frankfurt 1975, 75-76

²⁵ PHILONENKO, A., *J.-J. Rousseau et la pensée du malheur. Le Traité du Mal*, Paris 1984, 167-170. ARTETA, A., "La piedad en Rousseau: de la pasión a la virtud", in: *Isegoría* 14 (1996) 187-202.

²⁶ Ik. "Sendschreiben an den Herrn Magister Lessing in Leipzig", in: MENDELSSOHN, M., *Schriften zur Philosophie und Aesthetik*, II. bol., Stuttgart-Bad Canstatt 1972, 86 eta hurr.

²⁷ SCHNEIDERS, W., *Die wahre Aufklärung. Zum Selbstverständnis der deutschen Aufklärung*, Freiburg/München 1974, 44-47.

²⁸ ALT, P. A., *Tragödie der Aufklärung. Eine Einführung*, Tübingen/Basilea 1994, 184 eta hurr.

gin behar du jendaurrean. Horretarako ikusliarrak nolabait aktore tragikoarekin identifikatu ahal izan behar du: ondorioz, oholtzan zorigaiztoko bilakarazten diren pertsonaiek, ez arras gaiztoak eta ez guztiz on-onak izan daitezke²⁹. Bestela esan, gizakiaren zinezko drama erakutsi behar dute, ongi eta gaizkiaren artean zambiluka. Identifikazioak ez du nahitaz antzerkiko pertsonaiaren ideiekin edo balioekin adostasuna esan gura: “Philotas” ekitaldi bakarreko dramaren, bere burua sakrifikatzen duen heroi militar, bere kode moralaren biktimarekin, ikusliarra ez dago derrigor ados, baina haren zintzotasun subjektiboaren miresmenaren bitartez, errukia sentitzera etorriko da. Erruki kritiko, apur bat ironikoa agian³⁰, baina gizatasun sentimendua sakonarazten duen errukia³¹. Berriro ere Lessing, hauta beharrari uko eginez miresmenaren eta errukiaren artean, sinkretismo batean ahalegiten ikusten dugu, bere karakteristikoak den bezala: sentimenduek batetik bestera -miresmenetik errukira-bideak irekitzen dituzte, ez oztopatu.

Bai dramaturgiaren teoriko gisa, baina Aristotelesen interprete gisa batez ere, ez bai artean eta intseguru aurkitzen dugu Lessing urteotan oraindik: Egia da, hogeita zazpi urteko gaztea dela. Gehiago, ordea, interes ezberdin eta influentzia kontrarioen arteko guruzbide zailan dagoela. Hori gertatzen zaio, gizakiaren hobetzean sentimenduei eta arrazoimenari dagokien zereginen kontsiderazioan ere. Mendelssohn ziur dagoen bezala, arrazoimena bakarrik izan daitekeela bertutearen bidean gidaria, Lessingek sentimenduen lehentasun modu bat salbatzea bilatzen du errukiarekin. Eskura daukan errukiaren teoria baliagarri bakarra Aristotelesena da. Honen arabera tragediak –ez da ahaztu behar, tragedia grekoa liturgia bat zela– “errukiaren eta beldurraren bitartez halako grinengatik garbiketa bat [*kátharsis*] daragi”³². Erruki eta beldur sentimenduen bidez gertatzen da, hortaz, grina edo afektuen garbiketa (eta berau hobetze moral kristau edo estoiko baten antzera ulertzen da funtsean: baina anakronismo hau beste arazo bat da). Zer dira eta nola lotzen dira erruki eta beldur –“eleoV” eta “foboV”- aristoteliko hauek? Lessingean interpretazioan, katarsiaren eragile zinezkoa errukia da; errukiaren bitartekoa, alabaina, grinengatik garbiketa eragiteko, beldurra. Ariketa terapeutiko moral honen mekanismoa hau litzateke: pertsonaia tragikoa oholtzan ikustean, hark bere grinengatik jasaten duen patuak, errukia sentiarazten digu; harenganako errukiak, geuri berdin jazo dakigun beldurra sortzen; beldurrak, (pertsonaia haren antzeko) geure grinengatik kontrola eragitea “ondorio guztiz natural eta beharrezkoa da”³³... Alegia, ondorioa, silogismo batena! Arrazoiketaren menpean dihardute, hortaz, sentimenduek. Lessing oraindik ez da akordatzeko, kontraesan batean jausten ari dela. Akordatzeko denean, hori kuriosoa da, Corneilleri egotziko dio, berea gutxiago izan ez den

²⁹ “Das Trauerspiel soll so viel Mitleid erwecken, als es nur immer kann; folglich müssen alle Personen, die man unglücklich werden lässt, gute Eigenschaften haben, folglich muss die beste Person auch die unglücklichste sein, und Verdienst und Unglück in beständigem Verhältnisse bleiben. Das ist, der Dichter muss keinen von allem Guten entblößten Bösewicht aufführen. Der Held oder die beste Person muss nicht, gleich einem Gotte, seine Tugenden ruhig und ungekränkt übersehen” (IV, 164).

³⁰ JAUSS, H. R., *Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik*, Frankfurt 1982, 165 eta hurr. (“*Katharsis*: die kommunikative Leistung der ästhetischen Erfahrung”).

³¹ LIEWERSCHIEDT, “Annäherung an Lessings <Philotas>”, in: *Wirkendes Wort* 31 (1981) 290-296.

³² “(...) Per misericordiam et horrorem, eorundem expiationem affectuum inducit” (Heinsius); “(...) Par le moyen de la compassion et de la terreur, acheve de purger en nous ces sortes de passions, et toutes les autres semblables” (Dacier). Ik., itzulpenaren problemak buruz, KOMMERELL, M., *aip. lib.*, 81 eta hurr.

³³ IV, 211: “Kann sie aber Mitleiden erregen, so kann sie auch (...) Furcht erwecken; und aus der Furcht ist die Entschliessung des Zuschauers, sich vor den Ausschweifungen derjenigen Leidenschaft, die den bemitleideten Helden ins Unglück gestürzt hat, zu hüten, eine ganz natürliche und notwendige Folge”.

interpretazio “razional” oker hau, Corneillen kasuan guttiz logikoa zena eta bere kasuan inpotentzia baino ez³⁴.

Arrazoimenaren eta sentimenduen ezagutza teoriko orekatu bat lortzeko etengabeko eginahalean dakusgu Lessing (Rousseauren “si c’est la raison que fait l’homme, c’est le sentiment qui le conduit”, Heloisa Berri III, 7ko esakune ezagunaren arabera). Egoera hermeneutiko larri bat: Aristotelesen interpretazioa, Aristotelesekin borroka bilakatzen da. Grinen katarsiaren doktrinak (Lessingek, bere garaiarekin, gizakien hobetzea bezala ulertzen duenak) Aristoteles du iturria. Baina Aristotelesen errukiaren eta beldurraren doktrina, erratua iruditzen zaio lehenengoan³⁵. Aristotelesen kritikarekin ez da lasai gelditu nonbait. Itzulpenak kritikatzten hasi da orduan; estreina berba grekoen zehaztasun semantikoaren bila³⁶; gero esaldiaren zuzentasun gramatikoaren bila³⁷; kontzeptu aristotelikoen adiera zehatzaren bereizketan (Erretorika eta Nikomakorentzako Etika lagun harturik)³⁸... Esan bezala, azkenean Lessingek Aristotelesen bere itzulpena eta bere interpretazioa asmatu du, gaur egun estudiante batek gaizki dagoela demostratu ahal izango omen lukeena. Hori ez dela hain erraza, ordea, Dresslerrek ipini du agerian⁴⁰.

Kritika filologiko zehatza hitzez hitz W. Schadewaldtek egin zuen aurreneko⁴⁰, φοβος, ελεος, καθαρσις berben esanahi doia Aristotelesen testuan eta testuinguruan zedarrirituz⁴¹. Kritika horiek M. Fuhrmannek errepikatu eta luzatu ditu gero⁴². Schadewaldt eta Fuhrmannen kritikatik guri batez

³⁴ IV, 592-593: “Aber dieses Raisonement, welches die Furcht bloss zum Werkzeuge macht, durch welches das Mitleid die Reinigung der Leidenschaften bewirkt, ist falsch, und kann unmöglich die Meinung des Aristoteles sein”. Hala 1768an, Corneille zakarki jorraturuz. 1757an, aldiz, Aristotelesena arrazoiketa okerra (errukiaren kontzeptu oker batek eragina), baina haren interpretazio zuzena horixe izango litzateke: “Aristoteles würde bloss gesagt haben: das Trauerspiel soll unsre Leidenschaften durch das Mitleiden reinigen, wenn er nicht zugleich auch das Mittel hätte angeben wollen, wie diese Reinigung durch das Mitleiden möglich werde; und dieserwegen setzte er noch die Furcht hinzu, welche er für dieses Mittel hielt” (IV, 209-210).

³⁵ “(...) Dieses aber ist falsch. Das Mitleiden reiniget unsre Leidenschaften, aber nicht vermittelt der Furcht, auf welchen Einfall den Aristoteles sein falscher Begriff von dem Mitleiden gebracht hat” (IV, 210). Hiru lagun solaskideak ados dira, “dass Aristoteles Unrecht habe”, Aristoteles okerean dagoela (Ib., 219).

³⁶ IV, 209: “Können Sie mir sagen, warum so wohl Dacier als Curtius, Schrecken und Furcht für gleich bedeutende Worte nehmen? Warum sie das aristotelische foboV, welches der Griechen durchgängig braucht, bald durch das eine, bald durch das andre übersetzen? Es sind doch wohl zwei verschiedene Dinge, Furcht und Schrecken?” “Das Wort foboV, welches Herr Curtius am öftersten Schrecken, Dacier aber bald terreur, bald crainte übersetzt...” (Ib.). “Furcht muss es überall heissen, und nicht Schrecken” (IV, 210). Ik. orobat IV, 575, 578 (“Man hat ihn falsch verstanden, falsch übersetzt”), 591.

³⁷ “Τὸν τοιοῦτον παρματῶν_ sagt Aristoteles: und das heisst nicht, der vorgestellten Leidenschaften; das hätten sie übersetzen müssen durch, dieser und dergleichen, oder, der erweckten Leidenschaften. Das τοιοῦτον bezieht sich lediglich auf das vorhergehende Mitleid und Furcht...” (IV, 591).

³⁸ IV, 209: “Denn das muss ich Ihnen beiläufig sagen, ich kann mir nicht einbilden, dass einer, der dieses zweite Buch [Erretorikakoa] und die ganze aristotelische Sittenlehre an den Nicomachus nicht gelesen hat, die Dichtkunst dieses Weltweisen verstehen könne”. “(...) Die Verdrehungen (...), welche Corneille von dem Texte des Aristoteles zu seinem Besten zu machen suchte (...). Es ist grundfalsch, was sich Corneille einbildet” (IV, 582-583).

³⁹ DRESSLER, Th., *Dramaturgie der Menschheit – Lessing*, Stuttgart-Weimar 1996.

⁴⁰ Zer aipaturik ez KOMMERELLEN kritika luze eta xeheak, berbaz berba orobat, ik. aip. lib., 81-134.

⁴¹ SCHADEWALDT, W., “Furcht und Mitleid? Zu Lessings Deutung des Aristotelischen Tragödiensatzes”, in: BAUER, G. und S. (arg.), *G. E. Lessing*, Darmstadt 1968, 336-342 (originala, in: *Hermes* 83, 1955, 129-181). Schadewaldten epaia laburbiltzeko: “Gehen wir heute mit den Mitteln unserer modernen Sprachbetrachtung erneut an die Sache heran, so zeigt sich, dass der wahre Aristoteles überhaupt nicht von Furcht und Mitleid und irgend einer bessernden Wirkung der Tragödie spricht, und dass er mit den von ihm gebrauchten griechischen Wörtern φοβος_ελεος und καρσιV ___ als philanthropische Empfindungen vor Augen hat” (Ib., 337).

⁴² FUHRMANN, M., *Einführung in die antike Dichtungstheorie*, Darmstadt 1973. ARISTOTELES, *Poetik*, arg. eta itzultzaile M. Fuhrmann, Stuttgart 1982.

ere interesatzen zaiguna, Lessingen hutsegite filologiko konkretuak baino gehiago, hutsegite horien erroa edo motiboa da: analisi filologikoan negatiboa kontsideratu beharra dagoena, agertuko baita, hain zuzen, positiboa, azterketa antropologiko eta hermeneutikoarentzat. Kritika guztia funtsean puntu batera dator: Lessingek begi moderno eta ilustratuekin irakurri du Aristoteles. Alegia, Aristotelesen errukiak ez dauka zerikusirik erruki kristauarekin; haren beldurra ez da gure beldurra (ez “Schrecken” eta ez “Furcht”); katarsiak ez du inolako esanahi moral ez pedagogikorik. “Gaur garbi ikusten dugu, Lessingek bere formularekin ez duela zinez Aristoteles interpretatu, baizik tragedia humanitario-filantropikoaren bere adierazkuntza propioa (bere Nathanen gisara) hari azpian ipini”⁴³. Beraz, Corneilleri gogor kritikatu dion gauza bera, berak egiten du Lessingek – berdin egin duela Goethek, esana zuen lehenago Kommerellek, hark ere Aristoteles “modu jenialean gaizki” interpretatuz⁴⁴.

Errepublikatzen diren larrialdi hermeneutiko hauek erakusten dutena da, egoera batzuetan errore batez bakarrik gertatzen dela posible, bultzaka datozen ideiek beren bidea irekitzea. Lessingen errorean, aro bat entzuten dugu mintzatzen. Ernazimentuan berraurkituz geroztik, Aristotelesen Poetika –haren natur filosofia guztiz abandonatzen zen tenore berean- oinarritzko testua bilakatu da literatur teoria guztietan, klasizismo frantsesean bereziki (eta, horrekin, Ilustrazio alemanean). Originaleko testu labur zatikatuekin, itzul eta iruzkintzaileek eraikuntza teoriko monumental bat jaso dute, XVII. mendearen erdiaz gero jada saihestezina zena edozein gogoeta literariotan. Erremedio gabe, Aristotelesen terminotan mintzatu behar zen, eta nekez haren aurka, ideia batek eztabaida publikoan tokirik izango bazuen. Lessing hastapenean itzultzaile horietan oinarritu da (Dacier, Curtius). Bere ideiak horien itzulpenetako Aristotelesekin bateratu ezinik, ordea, original grekora jo behar izan du, “Hamburgoko Dramaturgia”n batikbat⁴⁵. Hala ere burutu ezinezko arazoekin aurkituko da. Korapilo batzuk teknikoak dira: originalaren puntuazio okerra⁴⁶, etab. Baina korapilo egiaz gordiarra barnagoan dago. Azkenean ez du beste irtenbiderik izango Aristotelesen zentzua bortxatzea baino. Lessingi gertatu zaiona, lehenago Corneilleri gertatu zaio, ez bata eta ez besteak ohartzeko. Nahitaez, beren hermeneutikak gizakiaren kontzeptu (aroren eta pertsonalki beraien autokontzeptu) berriaren ikuspuntuaz ihardun behar izan du. “Acerca de la compasión, Lessing y Corneille no podían sino pensar como habían pensado todas las épocas cristianas. Pero al mismo tiempo, puesto que Aristóteles era la autoridad, esa interpretación de la compasión debía ser acordada con sus palabras, que partían de una visión de la compasión totalmente diferente. Esta sólo era posible por medio de un malentendido; el error filológico se hace significativo y habla por épocas enteras”⁴⁷.

⁴³ SCHADEWALDT, *loc. cit.*, 336: “Heute sehen wir mit aller Deutlichkeit, dass Lessing mit seiner Formel in Wahrheit den Aristoteles gar nicht ausgelegt, sondern ihm seine eigene Auffassung des humanitär-philanthropischen Trauerspiels (im Sinne seines *Nathan*) untergelegt hat”. FUHRMANN, M., “Nachwort” Aristotelesen Poetikaren itzupenari, *loc. cit.*, 162: “Wenn Lessing das Wort Eleos durch eine unangemessene Kategorie wiedergab, so waren hierbei spezifische Antriebskräfte der Aufklärung am Werke: er wollte Aristoteles als Autorität für die eigene, den ethischen Idealen der Zeit verpflichtete Dramentheorie gewinnen. Er verwendete daher den Ausdruck <Mitleid>, das Übersetzungslehnwort für συμπάθεια - compassio; die Aufklärung hatte den Inhalt dieses christlichen Normbegriffes übernommen und zum Gebot der allgemeinen Menschenliebe erweitert”.

⁴⁴ KOMMERELL, M., *aip. lib.*, 76-77.

⁴⁵ ROBERTSON, J. G., *Lessing's Dramatic Theory. Being an Introduction to and Commentary on his <Hamburgische Dramaturgie>*, Cambridge 1939.

⁴⁶ KOMMERELL, M., *aip. lib.*, 83-84.

⁴⁷ KOMMERELL, M., *aip. lib.*, 235-236.

Hemen dagoen problema, filologiaren eta hermeneutikaren arteko diferentziarena da. “Objektibismo historikoaren arretiritzei” jarraiki –ohartu du behin H. R. Jaussek-, filologiak pretenitzen du, a) testu baten zentzua berez aldaezin betibata dela, substantzia eternal mugigabe baten antzera; eta, b) irakurle/ikertzailearen ikuspuntu guztiz “objektibo” bat badagoela, hots, denboragabekoa eta baldintza subjektiboen gaitetiko, zentzu hura bere hartantxe atzemateko. (Metodo filologikoen platonismo latenteaz mintzo da Jaus) ⁴⁸. Bilatu, bai Corneillek eta bai Lessingek zentzu objektibo hori bilatu dute beren ustez; eta hori aurkitu ez izatea kritikatu diete Schadewaldt eta Fuhrmannek. Ordea, Heidegger eta Gadamerrez gero beranduenik uste dugu, testuaren izaera beti dialogikoa dela ⁴⁹. Irakurketa bakoitzean testua birkreatzen da.

Hala, Corneille eta Lessing, Aristotelesen aurrez aurre, biek Aristoteles interpretatzen diharduten arren, eta biak berdin “ezgrekoak” diren arren –kristauak-, bi aro, bi ikuspuntu sozial eta hermeneutiko diferente diren bezainbatean, beren artean sakon bereizten dira. Corneillek (1606-1684), XVII. mendean eta Gorteko antzerkirako –beraz, jendaurre gortesau batentzako- idazten duenak, noblezia berantiar jauregizale baten ikuspuntu antropologikoa errepresentatzen du eta miresmenezko identifikazioa bilatzen du bere obretan. Gizarte molde eta klase horretan, miresmena “arimako grina” (“passion de l’âme”) aurreneko eta printzipala da, Descartesek seinlatu legez, eta miresmenari datxekio geure buruaren estimazio edo gutxiespena ⁵⁰. Absolutismo hazkorrek krisian ipinia duen noblezia gainbeheratu batek, aro berri posternazentista horretan, oholtzan mires ditzakeen eredu historiko heroikoetan, bere identitate kolektibo behiala harroa berreskuratu ahal izaten du ⁵¹. Corneillen heroiak handitasunezko figurak dira; aktoreak dira, pertsonaiak baino gehiago; bere tragedietako berba giltzak, “gloire”, “honneur”, “devoir”, “mérite” dira ⁵². Konfliktu dramatikoak, klase obligazioak diren aintza eta ohorearen eta bestetik gogo indibidualaren artean (maitasuna), pizten ohi da. Konfliktuaren gaindipen neostoiko batean etzango da azkenean heroiaren merezimendua eta txaloa (happy end batekin askotan, gortesauen biziera ilusiozkoa ez zarratatzeko). Baina, H. R. Jaussek erreparatu zuenez, esperientzia estetikoaren praxiak erakusten du, miresmenaren aroari errukiarenak jarraitu ohi diola ⁵³. Lessing (1729-1781) beste egoera antropologiko eta hermeneutiko batean kausitzen da –beste paradigma batean, esan liteke-, errukiaren horretan hain zuzen. “XVIII. mendean errukia bertute sozial bat bilakatu da”, dio P. J. Brennerrek ⁵⁴. “Es la emo-

⁴⁸ JAUSS, H. R., *Literaturgeschichte als Provokation*, Frankfurt 1970, 171.

⁴⁹ *Ib.*, 171-172: “Das literarische Werk ist kein für sich bestehendes Objekt, das jedem Betrachter zu jeder Zeit den gleichen Anblick darbietet. Es ist kein Monument, das monologisch sein zeitloses Wesen offenbart. Es ist vielmehr wie eine Partitur auf die immer erneuerte Resonanz der Lektüre angelegt, die den Text aus der Materie der Worte erlöst und ihn zu aktuellem Dasein bringt”.

⁵⁰ DESCARTES, R., “Les Passions de l’âme”, in: *Oeuvres philosophiques* (F. Alquié arg.; III. bol., Paris 1973, 999: “(...) Il me semble que l’admiration est la première de toutes les passions (...). À l’admiration est jointe l’estime ou le mépris, selon que c’est la grandeur [handitasuna alafede!] d’un objet ou sa petitesse que nous admirons. Et nous pouvons ainsi nous estimer ou nous mépriser nous-mêmes, et ensuite les habitudes de magnanimité ou d’orgueil et d’humilité ou de bassesse”.

⁵¹ *Ib.* “admirative Identifikation”, in: JAUSS, H. R., *aip. lib.*, 264 eta hurr.

⁵² LANSON, G., *Histoire de la littérature française*, Paris 1951, 434: “(...) Ce type du Romain républicain, patriote, désintéressé, amoureux de la gloire, superbe de fermeté et de fierté: type formé des écoles des rhéteurs à la fin de la république (...). Cette conception oratoire de l’âme romaine, Corneille s’en est emparé...”

⁵³ JAUSS, H. R., *aip. lib.*, 271: “Die Praxis ästhetischer Erfahrung zeigt immer wieder neu, wie Bewunderung und Mitleid in ein Folgeverhältnis treten”.

⁵⁴ BRENNER, P. J., G. E. Lessing, Stuttgart 2000, 190. “Mitleid wird im 18. Jahrhundert zu einer sozialen Tugend”.

ción cristiana por excelencia, y el misericordioso es bueno para el pueblo, el inmisericorde, malo” (Kommerell)⁵⁵. Rousseuren jarraigoan, Lessingen errukia bertute moral bat da jada (kristaua) eta bertute zibil bat da (moderno). Grekoarentzat errukia –haserrea edo bezala– arimako durduzadura bat, nahasmendu bat zen; beraz, gaitz bat (esanahi ezmoralean!), eritasun edo ondoez bat; sendatu edo “purgatu” (“kátharsis”) beharrekoa, hortaz. Aristotelesekin egiten duen tragedia grekoaren hermeneutikak, antropologia greko bat auresuposatzen du; Lessingek egiten duen Aristotelesen hermeneutikak, aldiz, antropologia moderno bat dauka oinarrian. Biak ezin ziren elkarrekin ahokatu. Lessingek, hortaz, ezin zuen Aristoteles ez gaitzinterpretatu, haren irakaskuntza aro modernoarentzat salbatu nahi bazuen⁵⁶. Guk, Aristotelesen “filantropizatze” horretan, traizio bat Greziari eta gizadiari berari ikus genezake, Nietzschekin, edo gizatasunaren bilakabidea mendebaleko historian, Kommerellekin: “así se esclarece en la comprensión de lo trágico, de qué manera se ha revalorizado la compasión en las vivencias históricas decisivas de los hombres de nuestro continente, y, así continuará convirtiéndose la función vital del efecto trágico (...) en un medio educativo en el camino del hombre hacia sí mismo, del hombre que deviene cada vez más humano”⁵⁷. Filologiak aroen arteko oposizioak nabarmentzen ditu. Erruki aristotelikoa ez da kristaua, hobeto esan, antikristaua da: kide edo berdinarekiko sentimendu natural bat da; arerio edo arrotzarekiko naturala haren zoritxarraz poztea da. Lessingen filantropia, aldiz, sentimendu erlijioso da, etsaiarentzat ere balio duena, “gizagaiztoa ere azkenean gizakia baita”⁵⁸. Beraz, errukia, filantropia, ukaezina da kontzeptu diferenteak direla Aristoteles eta Lessingentzat, filologoak dioen legez. Baina kritika filologikoak berak bultzatzen du hermeneutika, oposizioaren azpian kontzeptu haiek ahaidetzat ezagutzera, eta eboluzioa, jarraipena bilatzera Aristotelesen balio grekoetatik filantropia modernora, hots, dialogo bat ikustera kontzeptuon historian⁵⁹.

Lessingen planteamendua agian ez da oso garbi definitu eta mugatua (“filologoa” da; bestela esan, ilustratua da), baina garapen inportanteen oinarria izango da. Bere dramaturgia hamburgotarrarena batikbat, baina hori ez zaigu hemen interesatzen⁶⁰. 1) Errukia giza dohain natural oinarritzkoa den heinean, tragedia, errukia eraginez, gizatasun eragile da, hots, gizakiaren hobetzailer: gizakia giza-tiarragotzen du; bihozgabetzen gaituen gizarte modernoan, naturaldu egiten du. Horretarako balibide razional edo intelektualean aldean tragediak (errukiak) bere abantaila du, berdin eraginkorra dela jakintsu nahiz ezjakin, buruargi zein sokormazoentzat⁶¹. 2) Are, gure errukiortasunaren ari-

⁵⁵ KOMMERELL, M., *aip. lib.*, 121.

⁵⁶ BRENNER, P. J., *aip. lib.*, 193: “Denn nur mit dieser Umdeutung gelingt es, Aristoteles zu retten und ihn der sich modernisierenden Tragödientheorie und dem neuen Menschenbild anzupassen. Lessing versteht das Mitleid mit einem sozialen Index. Es ist ein Affekt, der mit dem christlichen Ideal der Nächstenliebe von Lessing unter dem Stichwort der “Philantropie” -wie später im *Testament Johannis*- aufgefüllt und damit den moralischen Auffassungen seiner eigenen Zeit angenähert wird. Nur auf dieser Basis einer christlichen Moralvorstellung kann das Mitleid in ethische Kategorien gefasst werden”.

⁵⁷ KOMMERELL, M., *aip. lib.*, 133.

⁵⁸ IV, 585. “Auch der Bösewicht ist noch Mensch”.

⁵⁹ DRESSLER, Th., *op. cit.*, 142, 148-158.

⁶⁰ BRENNER, P. J., *aip. lib.*, 187: “Über Lessings Mitleidtheorie ist lange gestritten worden, da sie ausserordentlich auslegungsfähig und –bedürftig ist. Als Grundlage einer Anthropologie und Dramaturgie ist sie nicht sehr präzise”.

⁶¹ IV, 175. Miresmenak, perfektzioaren ezagutza auresuposatuz (perfektziora hurbiltzen ez denaren miresmenak ezin hobe gaitzake), disposizio intelektual bat eskatzen du. Bestalde, “miresmena atxekimendu hotza da”, esango du Lessingek Laokoonen Hitzaurrean; jendea mugitzeko sentimendu beroak behar dira. “Das Mitleiden higegeben bessert unmittelbar; bessert, ohne dass wir selbst etwas dazu beitragen dürfen; bessert den Mann von Verstande sowohl als den Dummkopf”.

ta gure sozialtasunaren ariketa da. Sufrimenduari buruz sentiberago bihurtzen gaitu, besteen sufrimendua geurea bezala sentitzen irakasten digu⁶². “Gizaki errukitsua da gizaki hoberena, prestuena bertute sozial guztietarako, bihotz zabaltasun guztietarako. Errukitsu egiten gaituenak, hobeak eta bertutetsuagoak egiten gaitu, eta tragediak, hura egitean, hau ere egiten du, edo – hura, hau egin ahal izateko, egiten du”⁶³. 3) Antropologia hau dago “Nathan”en eta “Gizakiaren Hezkuntza”n garatuko den filosofiaren oinarrian⁶⁴. Laburki esan: gizaki guztien, beraz, erlijio guztien “berdintasunaren” eta tolerantziaren aitortzaren oinarrian. 4) Erruki naturalak animalientzat ere, bizidun guztientzat, sentitzen eta sufritzen duen ororentzat, balio behar du. Etsaientzat ere bai, hortaz. Eta horrekin utzi egiten dio naturala izateari, naturalaren adiera tradizionalan behintzat⁶⁵.

Aristotelesen abereekiko atxekimendua positiboa da, baina zientifiko hutsa, jakinminean beti dagoen elementu estetikoa falta gabe. Animalia ezteusenak ere zerbait “naturala eta ederra” duela esanez justifikatzen du bere ikertzeko grina. Eta Heraklitoren “sartu, hemen ere Jainkoak daude” esaldia beretzen du; nolabait adieraziz, abereen mundu miragarrian Jainkoak ikus daitezkeela⁶⁶. Naturarekiko sentiera altua ikusten da hor, baina Grezian natura ezin da noski erruki edo filantropiaren komunitatean biltzen ahal. Bizidun guztien arteko elkar errukia, jada Montaignek “un general devoir d’humanité” legeaz aitortzen zuena (abereentzat ez-ezik, landareekiko ere)⁶⁷, filosofikoki Schopenhauerrek –Lessing aipatuz eta Kant kritikatzuz hain zuzen- hunkigarriro garatua geroago⁶⁸, Rousseauk era honetan finkatu du: sozialtasuna, hots, Lege Naturala, goian aipaturiko bi printzipio edo oinarriek eusten dute (norbere kontserbazioarenak eta errukiarenak). Abereek, adimenik ez

⁶² IV, 220, 224. Ik. KOMMERELL, M., *aip. lib.*, 109: “el arte hace al hombre más humano”, etab.

⁶³ IV, 163: “Der mitleidigste Mensch ist der beste Mensch, zu allen gesellschaftlichen Tugenden, zu allen Arten der Grossmut der aufgelegteste. Wer uns also mitleidig macht, macht uns besser und tugendhafter, und das Trauerspiel, das jenes tut, tut auch dieses, oder – est tut jenes, um dieses tun zu können”.

⁶⁴ SCHRÖDER, J., “Lessing (1729-1781)”, in: TURK, H. (arg.), *Klassiker der Literaturtheorie von Boileau bis Barthes*, München 1979, 71.

⁶⁵ KOMMERELL, M., *aip. lib.*, 121-122: “No tener compasión del que se considera malo sería fariseo; y aquel que sólo compadeciera al prójimo en una situación existencial semejante sería muy poco experimentado en compasión. Por ello se extiende la compasión también al animal”.

⁶⁶ ARISTOTELES, *De partibus animalium*, I 5, 645a 23.

⁶⁷ MONTAIGNE, *Essais* (M. Rat arg.), Paris 1962, I. bol., 478 (Livre II, 11): “(...) En seroit à dire, si y a-il un certain respect qui nous attache, et un general devoir d’humanité, non aux bestes seulement qui ont vie et sentiment, mais aux arbres mesmes et aux plantes. Nous devons la justice aux hommes, et la grace et la benignité aux autres creatures qui en peuvent estre capables. Il y a quelque commerce entre elles et nous, et quelque obligation mutuelle (...). Les Turcs ont des aumosnes et des hospitaux pour les bestes”.

⁶⁸ Errukiaren oinarri metafisikoa minegilearen eta minduaren batizate ontologikoan datza. “Der Quäler und der Gequälte sind Eines”: SCHOPENHAUER, A., *Die Welt als Wille und Vorstellung*, in: *Werke in zehn Bänden*. Zürcher Ausgabe, Zürich 1977, 441. Errukia etika ororen azken erroa dela (“ihr Urphänomen und der Gränzstein”, “das letzte Fundament der Moralität”), ik. Preisschrift über die Grundlage der Moral, § 16. “Dieses Mitleid ganz allein ist die wirkliche Basis aller freien Gerechtigkeit und aller ächten Menschenliebe. Nur sofern eine Handlung aus ihm entsprungen ist, hat sie moralischen Werth: und jede aus irgend welchen andern Motiven hervorgehende hat keinen”, ik. *Werke, loc. cit.*, VI bol., 248. *Ib.*, 272 eta hurr., ankerkeriaz; *Ib.*, 278 eta hurr., abereen eskubideez eta gizakiaren obligazio moralez abereekiko, espreski termino hauetan eginiko polemika tradizioarekin. “Die vermeinte Rechtlosigkeit der Thiere, der Wahn, dass unser Handeln gegen sie ohne moralische Bedeutung sei, oder, wie es in der Sprache jener Moral heisst, dass es gegen Thiere keine Pflichten gebe, ist geradezu eine empörende Rohheit und Barbarei des Occidents, deren Quelle im Judenthum liegt” (278). Eskubide eta betebeharrak moralon oinarria, esan bezala, gizaki eta abereen batizate ontologikoan datza (“dass das Wesentliche und Hauptsächliche im Thiere und im Menschen das Selbe ist” (280).

izaki, ez dute Lege hori ezagutzen; alabaina ez da ezagutza Lege hori oinarritzen duena. Sentimenagatik, aldiz, gure natur ahaideak dira nolabait, eta heinen batean Natur Legean parte dutela, iritzi beharko da; beraz, gizakiak betebeharrak edo eginbide natural batzuk badituela beraiekiko. Izan ere, ez dirudi, kidekoei kalterik ez egiteko agindua, haiek adimendunak direlako dela, baizik sentigarriak direlako. Kualitate hau gizakiaren eta aberearen komuna izaki, eskubidea eman behar dio bati, besteak alferrik maltratatu ez izateko gutxienez⁶⁹.

Pleiadeko Rousseuren obra guztien edizioan pasarteon iruzkinak, Kant baitan arrazoimen praktikokoak (omen) dagien naturaren eta kulturaren arteko bakeapenaren posibilitatea iragarrita dagoela testuotan, iradokitzen edo, esan esaten du⁷⁰. A. Philonenkok arrazoiz protestatu du⁷¹. Kantek zinez beste mintzaira bat du. Beste uhin batean dabil bera. Behin eta berriro garbi errepikatu du bere aburua, animaliak eskubiderik ez duela, gizon-emakumeak eginbide moralik propioki ez duela abereekiko⁷². Alabaina horrek ez du esan gura, Kanten berezkuntza bati jarraiki, abere eta gizaki artean lotura moral edo zuzenbide naturalezko zuzenean ez dagoelako, humanitatezko loturarik ez dagoela (eta zeharkako lotura morala, ondorioz)⁷³. Rousseuren ikaslea dela erakutsiz horretan ere, Kantek abereekiko ontasuna, gizatasunean eta hurkoekiko onberatasunean aitzinatzeke, esijitzen du. Bere planteamenduko terminoetan: bizi guztian laguntzaile izan duen zakur leiala zahartzean akabatzen duenak, ez du errigoroski zakurraiekiko ezein betebeharrak urratzen, baina bai gizalegea eta edozeinek zor duen karakter humanitarioak agintzen dituen eginbideak, hots, bere buruarekiko bete-

⁶⁹ ROUSSEAU, J.-J., *Oeuvres Complètes* (B. Gagnebin – M. Raymond arg.), Paris 1964, III. bol., 126: "Par ce moyen [gizartearen oinarritapenez aipatu bi printzipioekin] on termine aussi les anciennes disputes sur la participation des animaux à la Loi Naturelle: Car il est clair que, dépourvus de lumière et de liberté, ils ne peuvent reconnaître cette Loi; mais en tenant en quelque chose à notre nature par la sensibilité dont ils sont doués, on jugera qu'ils doivent aussi participer au droit naturel, et que l'homme est assujéti envers eux à quelque espèce de devoirs. Il semble, en effet, que si je suis obligé de ne faire aucun mal à mon semblable, c'est moins parce qu'il est un être raisonnable que parce qu'il est un être sensible; qualité qui étant commune à la bête et à l'homme, doit au moins donner à l'une le droit de n'être point maltraitée inutilement par l'autre".

⁷⁰ ROUSSEAU, J.-J., *loc. cit.*, 1299, 2. oharra. "Kant, l'un des premiers, avait attribué une grande importance, dans l'oeuvre de Rousseau, à tout ce qui annonce la possibilité d'une réconciliation de la nature et de la culture par l'intermédiaire de la "raison pratique"".

⁷¹ PHILONENKO, A., *aip. lib.*, 313: halako iruzkina "n'est possible que sous la condition d'une connaissance tout-à-fait superficielle de Kant".

⁷² KANT, I., *Lecciones de ética*, Barcelona 1988, 234: "Baumgarten incurre aquí en un auténtico disparate, al hablar de los deberes para con los seres inanimados, para con los seres animados o irracionales y para con los seres racionales, cuando en realidad sólo tenemos deberes para con los demás hombres". *Ib.*, 287: "(...) los animales existen únicamente en tanto que medios". In *La Metafísica de las costumbres*, Madrid 1989, 308, honela oinarritzen da aburu hau: "Juzgando según la mera razón, el hombre no tiene deberes más que hacia él mismo o hacia otro; porque su deber hacia cualquier sujeto es una coacción moral ejercida por la voluntad de éste". Haur txiki-txikiaren edo burutik gaixoaren objektzioa segituan bururatzen da. Ikuspide horren kritika saio baterako (logika kantianoaren beraren barrutik), ik. COHN, P., "Kant y el problema de los derechos de los animales", in: GUIBAN, E. (arg.), *Esplendor y miseria de la ética kantiana*, Barcelona 1988, 167 eta hurr.

⁷³ KANT, I., *Lecciones de ética, loc. cit.*, 287: "; los deberes para con los animales no representan sino deberes indirectos para con la humanidad". *Ib.*, 289: "En resumen, nuestros deberes para con los animales constituyen deberes indirectos para con la humanidad". *Ib.*, 290: "Todos los deberes hacia los animales, hacia otros seres y hacia las cosas, tienden indirectamente hacia los deberes para con la humanidad". In *Metafísica de las costumbres, loc. cit.*, 310: "Incluso la gratitud por los servicios largo tiempo prestados por un viejo caballo o por un perro (como si fueran miembros de la casa) forma parte indirectamente del deber del hombre, es decir, del deber con respecto a estos animales, pero si lo consideramos directamente, es sólo un deber del hombre hacia sí mismo".

beharrak⁷⁴. Gizatasunezko betebeharrak hauek abereei buruz ere betetzea, moralki garrantzizkoa da: aurrena, abereekiko errukia, gizatasunean ariketa bat delako (abereekin errukia praktikatu behar da, dio Kantek, gizatasunezko betebeharratan ez deserrotzeko); bigarren, gizatasunaren agergerria delako, edo negatiboki, gizatasun faltaren seinale delako betebeharrak horiek ez betetzea⁷⁵. Etikako lezioetan Kantek ezagutzen du arrazoi humanitario, esan dezagun pragmatiko bat: natura inoiz ez da, geuk behar ez ditugun gauzak ere, txikipuskatu behar; beti baita posible, guk behar ez duguna beste batek behar izatea⁷⁶. Arrazoi hau estetiko hutsa ere bilaka daiteke, utilitarismo kutsua utzirik: izadiaren ederra desgitea basakeria da. Etikako lezioetan ez bezala, horrela arrazoitzen du Kantek Ohituren Metafisikan. Azpimarratzekoa da, hemen naturzaletasun estetiko moraltasunerako prestakuntza kontsideratzen dela⁷⁷. Baina ohar bedi garbi –Rousseauren ukitua hortxe sumatzen baita nabarikiena-, gizakiaren eginbidea abereekiko, Kantek ez estriktoki eginbide moral eta ez esku-bidezko bezala, baizik errukizko betebeharrak bezala planteatzen duela beti. Auzi honetako bere adibideetan⁷⁸ inoiz ez du naturako abere libre sanoez hitzegiten, baizik gizakiaren eskuko zaharrez edo gaixoez eta babesgabez⁷⁹, edo esperimentuetan torturatuz⁸⁰. Are, abereekiko ankerkeria kasuan bertan, Kantentzat erabakiorra ez du ematen aberearen kalteak, gizakiaren kalteak baizik bere izaera propio moralari; abereak berak sufritzen duenak ez, baino ankerkeriarekin gizakiak sufritzen duen gizatasun galerak: abereekiko krudelkeriak gizakiaren errukiberatasuna sorgortzen

⁷⁴ *Ib.*, 288: "(...) no contraviene en absoluto deber alguno para con el perro, habida cuenta de que éste no es capaz de juzgar tal cosa, pero sí atenta con ello contra la afabilidad y el carácter humanitario en cuanto tales, cosas que debe practicar en atención a los deberes humanos".

⁷⁵ *Ib.*: "Para no desarraigar estos deberes humanos, el hombre ha de ejercitar su compasión con los animales, pues aquel que se comporta cruelmente con ellos posee asimismo un corazón endurecido para con sus congéneres. Se puede, pues, conocer el corazón humano a partir de su relación con los animales".

⁷⁶ *Ib.*, 290: "El espíritu destructivo del hombre respecto a aquellas cosas que todavía pueden ser utilizadas es harto inmoral. Ningún ser humano debe destruir la belleza de la naturaleza, pues aun cuando él mismo pueda no seguir necesitando, otras personas pueden todavía hacer uso de ella; así, aunque no haya que observar deber alguno hacia las cosas consideradas en sí mismas, hay que tener en cuenta a los demás hombres".

⁷⁷ KANT, I., *La Metafísica de las costumbres*, loc. cit., 309: "Con respecto a lo bello en la naturaleza, aunque inanimado, la propensión a la simple destrucción (*spiritus destructionis*) se opone al deber del hombre hacia sí mismo: porque debilita o destruye en el hombre aquel sentimiento que, sin duda, todavía no es moral por sí solo, pero que predispone al menos a aquella disposición de la sensibilidad que favorece en buena medida la moralidad, es decir, predispone a amar algo también sin un propósito de utilidad (por ejemplo, las bellas cristalizaciones, la indescriptible belleza del reino vegetal)".

⁷⁸ Ezin har orain kontuan Kanten obrako abereen adibide ugariak esanahi ezberdinetan; haiengan zer miretsi edo haiengandik zer ikasi asko luke gizakiak. In *Lecciones de ética*, loc. cit., 283, irakurtzen dugu: "Cuanto más nos ocupamos de observar a los animales y su conducta, tanto más los amamos, puesto que tenemos ocasión de ver cómo cuidan de sus crías; de esta forma ni siquiera seremos capaces de albergar pensamientos crueles hacia el lobo".

⁷⁹ *Lecciones de ética*, loc. cit., 289: "Cuando un amo arroja de su lado a su burro o a su perro porque ya no pueden ganarse el pan, demuestra la mezquindad de su espíritu". *Ib.*, 288: "Leibniz volvió a colocar al gusanillo que había observado sobre la hoja del árbol de donde lo tomara, evitando causarle daño alguno. Sin duda, hubiese lamentado destruir a esa criatura sin razón alguna; es ésta una ternura que acaba por calar en el hombre".

⁸⁰ *Ib.* "¿No es un acto cruel el que los viviseccionistas tomen animales vivos para realizar sus experimentos, si bien sus resultados se apliquen luego provechosamente?; desde luego, tales experimentos son admisibles porque los animales son considerados como instrumentos al servicio del hombre, pero no puede tolerarse de ninguna manera que se practiquen como un juego".

du. Gupidagabekieriaz geure buruari egiten diogu kalte, basatu egiten gara⁸¹. Berriro, bada, animaliekiko errukiak⁸² gizatiartu egiten gaitu (“es esta una ternura que acaba por calar en el hombre”), moralagoak izateko bidean jartzen gaitu. Horra Rousseau, Lessing, Kant –nahastu gabe- elkarri eskua emanda.

Ohituren Metafisikako Kantent bertutearen doktrinan, orri batzuk geroago, errukia ez hertsiki (lagundu ezin denean, errukizko pena, beste gabe, alferrik da, eta ezin obligazio bat izan daiteke), baina “sinpatiazko sentimendua” orohar bai, betebeharra dela, aurkitzen dugu⁸³. Zein adieratan izan liteke sentimendu bat betebeharra, eta Kant baitan areago? Hurkoarekin poztea eta sufritzea, elkarpoza (“Mitfreude”) eta elkarmina (“Mitleid”), naturak gizakian ipiniak direla, esango digu. Naturaren eta askatasunaren dualismo kantiarrarekin, naturak gizakian ezarri joerak estriktoki bertute edo betebeharrak ezin izan litezke. “Betebehar berezia” dela, baiesten du Kantek hala ere jarraian, horiek onginahi einkor eta razional baten sustapenerako bitarteko gisa enplegatzea. Beraz, haien praktika ez da betebehar propioki morala, baina betebeharra bai, nolani ere: gizatasuneko betebeharra, hain zuzen, “Menschlichkeit” (“humanitas” gehitzen du parentesi artean, zalantzarik ez uzteko; gu bezala, terminologia guztiz finkatu gabe baitzebiltzan oraindik alemanak orduan). Humanitatezko betebeharra ez da sentimenduk edukitzea, noski; betebeharra edo obligazioa “errukizko sentimendu naturalak (estetikoak)⁸⁴ gure baitan lantzea” da⁸⁵. Sentimendu naturalen lantze horretarako nahi zuen antzerki tragikoa Lessingek. Kantek, beste eszenatoki batzuk aipatuz, obligazioa dela, esango du konkretuki, beharrezkoenaren beharrendiren txiroak, eritetxeak, zordunen gartzelak, etab., ikustatzea, holakoen aurrean kolpatzen gaituen elkartasun sentimendu mingarria “naturak gure baitan ipini duen bulkadetako bat baita, betebeharraren errepresentazio hutsak berak soil erdietsiko ez lukeena, obratzeko”⁸⁶.

Erruki hitza bera, negatiboki lastatua tradizio filosofikoan, estoikoan batikbat –Senekak “vitium pusilli animi” zerizkion-, ikusten da, Kantek ez duela gehiegi maite⁸⁷; adigai hori esanahi positiboan

⁸¹ *Metafísica de las costumbres*, loc. cit., 310: “(...) el trato violento y cruel a los animales se opone mucho más íntimamente al deber del hombre hacia sí mismo, porque con ello se embota en el hombre la compasión por su sufrimiento, debilitándose así y destruyéndose paulatinamente una predisposición natural muy útil a la moralidad en la relación con los demás hombres”.

⁸² Kantek animaliekiko “Mitgefühl am Leiden” esaten du (AK, VI, 443), ez “Mitleid”.

⁸³ Kants *Werke*, AK VI, 456. “Teilnehmende Empfindung ist überhaupt Pflicht”. “Sinpatia morala” eta “Mitgefühl” ere esaten da, hurkoarekiko poza zein errukia, biak batera adierazteko.

⁸⁴ Kantent terminologian “sentigarriak”, “ez hutsak”, esan nahi du.

⁸⁵ “(...) Cultivar en nosotros los sentimientos compasivos naturales (estéticos) y utilizarlos como otros tantos medios para la participación [besteen patuan] que nace de principios morales y del sentimiento correspondiente”, k. *Metafísica de las costumbres*, loc. cit., 329.

⁸⁶ *Ib.* (AK VI, 457): “porque éste es sin duda uno de los impulsos que la naturaleza ha puesto en nosotros para hacer aquello que la representación del deber por sí sola no lograría”.

⁸⁷ Mentalitate grekoan –Zenon Eleakoa adibide- errukia uzurtasun irrazional bat kontsideratzen da, ahultasun bat, arimako gaixotasun bat. Platon baitan maiz aipatzen da errukia arrazoimenaren eta justiziaren, gobenarien eta epaileen okerrerako arrisku bezala. Arrazoigabezia eta ahultasunaren espresio bezala bereziki gogor autore estoikoek gaitzetsi dute. Gaitzesle modernoetan Spinoza destakatzen da. “Arrazoia gidaritzapean bizi den gizakiaren baitan, Gupida, berez, txarra da eta alferrikakoa”, dio IV. Zatikoa L Proposizioak, ik. SPINOZA, *Etika*, Klasikoak, Bilbo 1996, 469.

erabili nahi duenean, beste berba batzuk dira askotan, irakurtzen dizkiogunak⁸⁸. Horregatik merezi du egjaztatzea, Lessingek gizatasunezko filantropia sentimendu fundamentala ia Kanten hitz berberekin izendatzen duela: “das sympathetische Gefühl der Menschlichkeit”. Bi ilustratu aleman gailenek –Rousseauarekin, baina Rousseauzalea ez den Mendelssohnekin ere bat- inportantziarik handiena aitortzen diote sentimendu horri elkarbizitza moralean. Gizalagun ororekin errukia –etsaia-arekin ere-, are animaliekin eta izadiarekin errukia gizatasunaren lege funtsezkoa da. Diferentziak beren oinarritzko planteamenduetatik eratorritzen dira. Kantentzat natura eta izpiritua (etika) aparte daude. Lessingek ez du mundu moral eta naturalaren artean Kanten leizerik, eta humanitatea ez du bion zubia egiteko behar. Haren filosofian –bere historiaren filosofia errukitsua dei genezakeenean bereziki, “Gizadiaren Hezkuntzan”- sentimendu naturala eta arrazoimena elkarren bidelagun eta maisuak dira. Ordea, diferentzia sistemiko edo arkitekturakoen azpian, joera globalean, gizatasun edo filantropiaren balioespena batean eta bestean ez da oso ezberdina. Giza maitasun edo filantropia (“Menschenliebe”), Kanten gorazarrean, “mundu moralaren apaindura handia” da; bere amorez eta beragatixe beharrezkoa apaindura, aintzat hartzeke ere haren abantailak (zoriontasunerako), “mundua bere betegintasun guztian osotasun moral eder bat bezala irudikatzea ezkerotan”⁸⁹. Elkar maitasun edo filantropia gabeko mundu bat ezingo genuke moralizat jo; bestela esan, filantropia gabe gizakia ez litzateke gizaki morala. Horixe da Lessingek –Mendelssohnekin⁹⁰- berak esaten eta Aristotelesi ere esanarazten diona. Gaiztagin beldurgarri bat atzi eta urkabera galdua bada, estreina jendea poztu egiten da, samaldaka inguratzen da urkamendua ikustera; baina borroera bere lanera doanean, denak gupitu egiten dira eta barka dakiola, gurako lukete bihotz-bihotzetik. “Eta maitasun horixe, hain zuzen, diot nik, inondik inora sekula guztiz galdu ezin duguna gure gizalagunekiko, hauspean txingarretan amataezin dirauena, beste sentimendu bortitzago batzuek estaltzen badute ere, eta zorigaiztoaren eta minaren eta hondamenaren ufako bat igurikatzen duena errukiaren garretan pizteko; maitasun horixe da Aristotelesek filantropia izenez ulertzen duena”⁹¹. Aristotelesen filantropia, guk badakigu, ez zela hori. Baina badakigu, baita, hemeneutikak ikusarazita, oker bazen ere Aristoteles interpretatuz bilakatu dela hori, Lessingen eta Ilustrazioaren bitartez, filantropia modernoa, gizadiaren era natura osoaren errukia.

⁸⁸ Kantentzat errukiak batzuetan adiera negatiboa du, beste batzuetan positiboa. Birtutearekin bat etorritz gero, biguntasun modu bat bada (“eine gewisse Weichmüthigkeit”), baina “ederra eta maitagarria” izan daiteke, izan; “ahula eta edonoiz itsua” da bestela (AK, II, 215). Ekintza moralaren kriterioa ez da inoiz, eragozpena ere izan daiteke, arrazoimenaren lehentasunari oposizioan paratuz gero: “Selbst dies Gefühl des Mitleids und der weichherzigen Theilnehmung, wenn es vor der Überlegung, was Pflicht sei, vorhergeht und Bestimmungsgrund wird, ist wohldenkenden Personen selbst lästig, bringt ihre überlegte Maximen in Verwirrung und bewirkt den Wunsch, ihrer entledigt und allein der gesetzgebenden Vernunft unterworfen zu sein” (AK, V, 118).

⁸⁹ AK VI, 458.

⁹⁰ LESSING, G. E., *loc. cit.*, IV, 586. Mendelssohna baita, Lessingek alegatzen duen urkamendira kondenatuaren ikusliarren azken uneko erruki eta filantropiaren (“Menschenliebe”) analisia.

⁹¹ IV, 586-587. Ikus Laookon-en Lessingen iruzkina Tersitesen pasadizoari: “Akiles sutan jartzen da, eta hitzik esan gabe, jotzen du hain bortizki matrailaren eta belarriaren artean, non haginak eta odola eta arima, denak batera, ateratzen zaizkion ahotik. Gogorregia! Akiles sutu eta hiltzaile hau gorrotagarriago egiten zait Tersites maltzur eta murruskaria bera baino; greziarrek egintza honen aurrean altxatzen duten pozezko lekaioak min ematen dit; bere senitartekoaren hilketa mendekatzeko ezpatari heltzen dion Diomedesen albora noa: izan ere, Tersites nire senide dela, gizaki bat dela sentitzen baitut” (P. Zabaletaren itzulpena, laster argitaratzekoa).

Bibliografía

- LESSING, G. E., *Werke*, hg. von H. G., Göpfert, 8 bol., Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996.
- LESSING, G. E., *Escritos filosóficos y teológicos* (A. Andreu Rodrigo arg.), Madril 1982.
- ALBRECHT, W., "“Was ist ein Held ohne Menschenliebe!” Bürgerliches Trauerspiel und Humanität bei Lessing", in: ID., *Streitbarkeit und Menschlichkeit*, Stuttgart 1993, 7-36.
- ARISTOTELES, *Poetik*, arg. eta itzultzaile M. Fuhrmann, Stuttgart 1982.
- ARTETA, A., *La compasión: apología de una virtud bajo sospecha*, Bartzelona 1996.
- ARTETA, A., "La piedad en Rousseau: de la pasión a la virtud", in: *Isegoría* 14 (1996) 187-202.
- BAHR, E. (arg.), *Humanität und Dialog. Lessing und Mendelssohn in neuer Sicht*, Detroit/München 1984.
- BARNER, W. (arg.), *Lessing: Epoche, Werk, Wirkung*, München 1987.
- BARNER, W., *Produktive Rezeption. Lessing und die Tragödien Senecas*, München 1973.
- DRESSLER, Th., *Dramaturgie der Menschheit – Lessing*, Stuttgart-Weimar 1996.
- DILTHEY, W., "G. E. Lessing", in: *Obras*, IV. bol., *Vida y Poesía*, Mexiko 1978.
- FUHRMANN, M., *Einführung in die antike Dichtungstheorie*, Darmstadt 1973.
- KIMPEL, D., "Lessings Hermeneutik. Voraussetzungsprobleme seiner Kritik im europäisch aufklärerischen Kontext", in: BARNER, W. (arg.), *Nation und Gelehrtenrepublik. Lessing im europäischen Zusammenhang*, Detroit/München 1984, 215-236.
- KOMMERELL, M., *Lessing y Aristóteles*, Madril 1990, 82 [K., M., *Lessing und Aristoteles. Untersuchung über die Theorie der Tragödie*, Frankfurt 1940].
- KONDYLIS, P., *Die Aufklärung im Rahmen des neuzeitlichen Rationalismus*, Stuttgart 1981.
- KRONAUER, U., "Der kühne Weltweise. Lessing als Leser Rousseaus", in: JAUMANN, H. (arg.), *Rousseau in Deutschland. Neue Beiträge zur Erforschung seiner Rezeption*, Berlin/New York 1995, 23-45.
- KRONAUER, U., "Die Kraft des Mitleids", in: K. U., *Rousseaus Kulturkritik und die Aufgabe der Kunst. Zwei Studien zur deutschen Kunsttheorie des 18. Jahrhunderts*, Heidelberg 1978, 11 eta hurr.
- LEISEGANG, H., *Lessings Weltanschauung*, Leipzig 1931.
- MÖNCH, C., *Abschrecken oder Mitleiden. Das deutsche bürgerliche Trauerspiel im 18. Jah. Versuch einer Typologie*, Tübingen 1993.
- OELMÜLLER, W., *Die unbefriedigte Aufklärung. Beiträge zu einer Theorie der Moderne von Lessing, Kant und Hegel*, Frankfurt 1979.
- SCHADEWALDT, W., "Furcht und Mitleid? Zu Lessings Deutung des Aristotelischen Tragödiensatzes", in: BAUER, G. eta S. (arg.), *G. E. Lessing*, Darmstadt 1968, 336-342.
- SCHALK, F., "Lessing und die französische Aufklärung", in: VV., *Lessing und die Zeit der Aufklärung*, Göttingen 1968, 148-167.
- SCHINGS, H.-J., *Der mitleidigste Mensch ist der beste Mensch. Poetik des Mitleids von Lessing bis Büchner*, München 1980.
- SEPPELFRICKE, A., *Die systematische Einheit der Ansätze Lessings zur Ästhetik, Religions- und Geschichtstheorie*, Bonn 1984.
- VILLACAÑAS BERLANGA, J. L., *Tragedia y teodicea de la historia. El destino de los ideales en Lessing y Schiller*, Madril 1993.